

Egy darab színház-történelem

A régi Buda és Pest és a mai Budapest színházai

Irta: Liber Endre tanácsnok

Ma, amikor színházi válságok idejét éljük, nem érdektelen néhány visszapillantást vetni azokra a régi időkre is, amikor a kultúra a mai főváros területén még meglehetősen kezdetleges volt, egy pillantást vetni a főváros színházi életének a kezdetére, a kezdet nehézségeire, majd a fokozatosan fejlődő kulturális igények alapján mind nagyobb és nagyobb számban keletkező színházi vállalkozásokra. Ezek az adatok mindenesetre alkalmasak annak igazolására, hogy a főváros lakossága jobb gazdasági körülmények között mindig meszeszemenő módon pártolta a színművészet és ha ma ez a pártolás csökkent is, ez nem a kultúra csökkenését jelenti, hanem ennek okai kizárólag a nehéz gazdasági viszonyokban keresendők.

I.

A magyar nemzeti színjátszás kezdete az iskolai színjátszás, ami még a XVI. századba nyúlik vissza. A régi fővárosban is az iskolai színjátszás jelenik meg először, különösen a pesti piaristák latin, majd magyarnyelvű darabjaival. Innen is kerültek ki az első színészek, ők nevelték a közönséget a magyar színtársulatok számára és az első magyar színtársulatot a piarista színűri tanárok lelkesen támogatták.

1760-ban fordultak meg először Budán német színészek, akik mint kóbor színészek vendégfogadóknak játszanak. Pest város tanácsa 1773-ban alakítja át az u. n. Rondellát színházzá és 1812-ig ez volt a pesti német színészek állandó hajléka. Budán az első színház a Várszínház volt, amelyet a Karmelita apácák templomából alakítottak át 1787-ben. Az első magyar előadás is itt volt 1790-ben, amikor Simay Kristóf piarista tanár „Igazházi”-ját adták elő; ezt az előadást azután a pesti Rondellában is megismételték.

A német színházak bérlői azon voltak, hogy a magyar előadásokat lehetőleg kiszorítsák és ezért új magyar színházról kellett gondoskodni. Erre a célra a mai Várkert-kioszk helyén álló nagy deszkaszínt alakították át és itt indult meg az első magyar színigazgató, Kelemen László vezetése alatt a magyar társulat munkássága 1792-ben. De már annak az első magyar társulatnak a működését is egyenetlenségek és viszályok gyöngítették; a társulat 1796-ban feloszlott nagy adósságok visszahagyásával. Azután csak 1807-ben találkoztunk ismét Budán magyar színtársulattal a régi Falk-színházban; ugyanez a társulat Pesten a Rondellában, később a mai Károly-köruton, az u. n. Hacker-házban játszik, majd ismét a Rondellában 1815-ig, minthogy közben a német színészet számára új színházat építettek. Az új német színház 1812 február 9-én nyílt meg a mai Haas-palota helyén, 1847-ben leégett és helyébe a mai Erzsébet-téren épült egy új színház. Ezt a színházat 1869-ben bontották le, amikor a Gyapju-utcában nyílt meg az új német színház, ez 1887-ben szintén leégett és

elpusztulása után a főváros tanácsa már új német színház építését többé nem engedélyezte. Hosszu időn át magyar színészek ismét csak vendégszereplésre jöhettek a fővárosba és részint a pesti német színházban, részint az Arany Hattyu vendéglő nagytermében, részint a Belezny-kertben játszottak.

II.

Az állandó magyar színház alapját Széchenyi grófnak 1832-ben „A magyar játékszínról” kiadott röpirata vetette meg. A 30-as évek elején Buda és Pest magyarosodása nagymértékben megindul, úgyhogy a Várszínházban a német színészet megbukik és 1837-ig magyar színészek játszanak ott. A főváros állandó magyar színháza, a „Pesti magyar színház”, a volt Kerepesi-ut elején Grassalkovich herceg telkén 1837-ben nyílt meg. Az 1839/40-iki országgyűlés a nemességre 400.000 forint adót vetett ki, hogy ennek az összegnek a kamataiból biztosítsák a színház fennállását. Ez a színház, amely 1840 aug. 8-ika óta szerepel mint Nemzeti színház, a szabadságharc és önkényuralom éveiben felváltva magyar és német társulatokkal játszott, 1851-től kezdve azután magyar nyelven, jó ideig operákat, népszínműveket és drámákat adva elő. Kevésbé a világháború kitörése előtt került lebontásra a színház, hogy díszesebb színház kerüljön helyébe, de ez a szép terv még ma is megvalósítatlan.

III.

A 60-as évek elején Budán egy második állandó színház épült Budai Népszínház néven, a mai kereskedelmi minisztérium helyén, de mindössze 10 évig működött. A mai budai nyári színpad eredete sokkal régebb: 1838-ban építették már a Horváth-kertben mint ideiglenes színpadot, 1843-ban rendez arénát építettek ide, amelyet Buda városa megvett és azt a Várszínházzal együtt adta bérbé. A Várszínházban azonban egy társulat sem tudott boldogulni, sokáig a Nemzeti Színház tartott ott hetenként két-három előadást. A budai nyári színpadon egyideig a pesti Népszínház, majd egyik kiváló vidéki színtársulat játszott, de csak nyáron. A háború után a Várszínházban megegyezve Czákó Béla vállalkozott, bukása után végképp bezárták a színház kapuit, a nyári színpad pedig Sebestyén Géza bérletébe került.

Volt Pesten egy rövidéletű színház is a jelenlegi Klauzál-téren, az u. n. Fiók Nemzeti Színház, de csak két évig, 1872—1874-ig tudott existálni.

Külön a magyar népszínművek előadására épült a Népszínház a fővárostól kapott telken. Ez a színház 1875-ben nyílt meg a király és a trónörökös jelenlétében. Első igazgatója Rákosi Jenő volt, aki, bár nagy nehézségekkel kellett megküzdenie, a főváros megmagyarosodása érdekében igen jelentős eredményeket tudott elérni. Sorba jöttek utána mint igazgatók: Evva Lajos, Porzolt Kálmán, majd az anyagi gondok miatt öngyilkossá lett Vidor Pál. Azután a színház a főváros házi kezelésébe került, majd Mader Rezső vette bérbe, de nem is egy év múlva ő is belebukott a vállalkozásba, 1908-ban a Nemzeti Színház költözött át az épületbe és ma is ott tartja előadásait.

A Nemzeti Színházban hosszú időn át operaelőadások is folytak, de ezeknek az előadásoknak a kivételével már régen kívánatos volt. Erre a célra épült a mai Operaház Ybl Miklós tervei szerint nemes olasz renaissance stílusban. 1884-ben nyílt meg és kizárólag operaelőadásokra szolgált.

A színházkulturának folytonos növekedése tette indokolttá Óbudán egy külön színháznak, a Kisfaludy-színháznak 1897-ben való megnyitását, de ez a vállalkozás sem járt sikerrel, sorba buktak meg az igazgatók és ma is csak nagy nehézségek között, de a jövőbe vetett hittel, tudja magát fenntartani.

IV.

A főváros rohamos fejlődése sok új színházvállalkozásnak szolgált alapjául. Így 1896-ban nyílt meg a Vigszin-

ház, amelynek kiváló együttese nagy népszerűséget szerzett a színháznak. Majd 1897-ben megnyílik a Magyar Színház mint operettszínház, később könnyebb fajta drámai műveket is játszott, Beöthy László igazgatása alatt pedig kizárólag drámai színház volt. A háború után az Unio színház üzemi r. t. nevében egy színházi tröszt alakult, amely a Király-színházat, a Blaha Lujza színházat, a Belvárosi színházat és a Magyar színházat megvette. Az Unio bukása után a Magyar színházban több igazgató próbált szerencsét, jelenleg Bárdos Arthur vezetése alatt áll. A Király színház 1903-ban nyílt meg, első igazgatója Beöthy László volt, jelenleg Lázár Ödön vezetése alatt működik mint operett-színház.

A Városi Színház, eredetileg Népopera, Márkus Dezső igazgatása alatt 1911 december 8-án nyílt meg. Eredeti célja az volt, hogy az operaelőadásokat olcsó helyárak mellett népszerűsítse. De operaelőadások mellett lassankint mindig nagyobb és nagyobb tért hódít magának az operett és a színházat nagy terjedelménél fogva (2400 ülőhellyel) különösen külföldi vendégek felléptetésére használták fel. A színház története eléggé változatos, mert a rendkívüli nagy napi és személyi kiadások fedezésére a bevételek alig-alig voltak elegendők. 1914-ben a színház első vezetője visszalépett, egy ideig a színház tagjai saját kockázatukra játszottak, de csak 1915 tavaszáig. Ősszel a főváros házi kezelésbe vette a színházat, azután több bérlő-igazgató vezette, majd az állam vette bérbe, de nagy ráfizetések után a bérlettől elállott; 1924-ben a főváros Sebestyén Gézának adta bérbe, aki a súlyos gazdasági viszonyok között sok nehézséggel küzdött, míg azután a múlt hónapban a színház vezetéséről lemondott.

V.

Hogy teljes képet adjunk a színházokról, meg kell emlékeznünk a Budapesti Színházról is, amely Városligeti színpad néven ismeretes. Ezt a színházat, amely eredetileg farszínház volt, Feld Zsigmond építette föl, 1890-ig német nyelven játszottak. 1908-ban átépítés alá került, úgyhogy téli színjátszásra is alkalmas, de rossz fekvése miatt a közönség részéről nem tulságosan nagy érdeklődés mutatkozik a színház iránt.

Újabb színházaink: az 1918-ig Modern színpad név alatt ismert Belvárosi Színház, a Fővárosi Operettszínház, amely a régi Fővárosi Orfeum helyén 1922-ben nyílt meg. A Szerecsen-utcai Kristály-palota helyén létesült mint Revü-színház a Blaha Lujza színház, amely mint ilyen 1925-ben beszüntette előadásait és ettől az időtől fogva Kamara-színház név alatt a Nemzeti színház Kamara-színháza játszik ott. A főváros legújabb színházai: Uj Színház, amely 1927-ben nyílt meg a volt Kis Komédia helyiségében, eleinte kabaré műsorokat játszottak, majd háromfelvonásos darabokat, továbbá a Bethlen-téri színház, amely 1929-ben épült kb. 500 személy befogadására; színészei nagyrészt kezdő, fiatal, tehetséges művészek. Ugyancsak színháznyitási engedéllyel játszik legutóbbi idő óta az Andrássy-uti színház, amely azonban előbb mint „Modern színház-kabaré” működött.

VI.

Ha hű tükrét akarjuk adni a főváros színházainak, még néhány kísérleti színházat is fel kell említenünk. Ilyenek voltak pl. a Thália-társaság előadásai 1904—1908. évek között részint a Rottenbiller-utcai, később Sziklai-féle színházban, részint pedig a Folies Caprice helyiségeiben. Kísérleti színház volt az Uj Színpad is a Magyar Építőmunkások Országos Szövetségének Dembinszky-utcai helyiségében, majd az Andrássy-uti színház helyiségében, ahol Modern Színpad név alatt szerepelt és ezen a néven költözött át a mai Belvárosi Színház helyiségébe. Medgyaszay Vilma 1919-ben az Eskü-téren alapított színházat, Vágó Géza pedig a Sándor-téri Guttenberg-palotában nyitotta meg az In-

tim Színházat, de mindkettő hamarosan mozi-vállalattá alakult át. Még sokkal előbb, 1912-ben Sziklai Kornél a Rottenbiller-utcában nyitott meg egy kisebb színházat, de ez két évi küszködés után végleg megszűnt. 1919-ben nyílt meg a Zeneművészeti Főiskola kistermében a Madách-színház, amely másfél évig működött; 1921-ben nyílt meg a Renaissance-színház; ez a színház sok figyelemreméltó színpadi teljesítmény színhelye volt, de 1926-ban ez is bezárta kapuit és újból moziszházává alakult át. Mint érdekes kísérletet kell megemlítenünk egy szabadtéri intim színház megvalósítására irányuló tervet: a rövidéletű Margitszigeti színházat.

Az utolsó évek gazdasági helyzete, a mozgófényképszínházak és a rádió óriási mértékben való elterjedése gátat vetett újabb színházakkal való kísérletezéseknek. Ma már senki sem gondolhat jón az ésszel Budapestben újabb színházak létesítésére, hiszen a ma működő színházak is meglehetősen nagy anyagi bajokkal küszködnek és ez a küszködés nemcsak nálunk van meg, hanem Európa más nagy kultúr-államaiban is. Reméljük azonban, hogy a gazdasági helyzet javulása igazolni fogja azt a feltevésünket, hogy a művészetet kedvelő magyar közönség viszályt a jó színházakba, mert azt a művészetet, amelyet egy jól megszervezett, egy jól vezetett színház kitűnő együttese nyújt és azt az élvezetet, amelyet az ilyen művészetnek közvetlen szemlélete okoz, azt a modern technikának semmiféle vívmánya sem tudja teljes mértékben pótolni.

AUTÓBUSZ-KAROSSZÉRIAK
TEHERAUTÓ-PÓTKOCSIK
KÖZTISZTASÁGI GÉPEK
VÁGÓHIDI BERENDEZÉSEK

GYÁRTJA:

NAY ÉS RÓNA

GÉP-SZÁLLÍTÓESZKÖZ ÉS SZIVATTYUGYÁR R.-T.

BUDAPEST, X., KÁPOLNA-TÉR

TELEFON: *J. 463—88

KRISZTIÁN SÁNDOR

szobrászműterme

Budapest, VII, Gyarmat-u. 12. Telefon: Z. 70-88

Készít úgy saját, mint megadott tervek alapján: épület külső és belső figurális és dekoratív szobrászmunkákat, homlokzatszíveket, belső stukkómenyezeteket, kandallókat, oszlopokat. Kerti dísz tárgyak, díszpadok, pergolák, virágtartók, díszkutak, síremlékek stb. elsőrendű tartós fagyálló műköből, mintakeremben állandóan megtekinthetők.